

پورحاجی، رویا؛ مهram، بهروز؛ کارشکی، حسین؛ جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره (۱۳۹۸). تبیین عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش دانشجویان و مقایسه سهم آنها در زیرگروه‌های مختلف آموزشی دانشگاه فردوسی مشهد. پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۹ (۲)، ۲۴-۴۳.

تبیین عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش دانشجویان و مقایسه سهم آنها در زیرگروه‌های مختلف آموزشی دانشگاه فردوسی مشهد

رویا پورحاجی^۱، بهروز مهram^۲، حسین کارشکی^۳، طاهره جاویدی کلاته جعفرآبادی^۴

DOI: [10.22067/riis.v0i0.80630](https://doi.org/10.22067/riis.v0i0.80630)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۱۲

چکیده

مقدمه: پرورش و توسعه اخلاق پژوهش در فارغ‌التحصیلان دانشگاهی از اهمیت وافر در نظام‌های آموزش عالی کشورهای پیشرو و اسناد فرادست دانشگاه‌های ایران به شمار می‌رود. هدف پژوهش، شناسایی عوامل مؤثر بر رعایت، تعیین اهمیت و سهم عوامل اثرگذار بر رعایت اخلاق پژوهش در میان دانشجویان گروه‌های مختلف تحصیلی بود.

روش پژوهش: از نوع همبستگی و جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاه فردوسی مشهد در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ بود. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران تعیین و به شیوه روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای ۴۰۰ نفر تعیین گردید. **یافته‌ها:** از طریق پرسشنامه‌ای محقق ساخته که به منظور سنجش میزان رعایت اخلاق پژوهش و تعیین عوامل مؤثر بر آن طراحی و تدوین شده بود؛ جمع‌آوری گردید. برای پاسخ‌دهی به سؤالات پژوهش از آزمون‌های رگرسیون چندگانه و آزمون تحلیل واریانس استفاده شد.

نتیجه‌گیری: از میان متغیرهای مؤثر تنها دو مؤلفه محدودیت زمانی و فشارهای محیطی، قابلیت پیش‌بینی رعایت اخلاق پژوهش را دارند. نتایج آزمون‌ها نشان داد که بین گروه‌های تحصیلی تفاوت معناداری در رعایت اخلاق پژوهش وجود دارد. میانگین رعایت اخلاق پژوهش در گروه علوم دامی - کشاورزی از سایر گروه‌ها بیشتر بود، سپس رعایت اخلاق پژوهش به ترتیب در گروه‌های علوم پایه و علوم انسانی و در نهایت در گروه فنی مهندسی دیده شد. با توجه به تأثیر پژوهش در سرنوشت جامعه، سوگیری اخلاق در پژوهش می‌تواند مبدأ شکل‌گیری رفتارهای غیراخلاقی عمده‌تری گردد؛ بنابراین بهتر است با شناخت سایر عوامل، در جهت بهبود رعایت اخلاق پژوهش در دانشگاه‌ها مبادرت شود.

کلیدواژه‌ها: اخلاق پژوهش، عوامل فردی، عوامل محیطی - سازمانی، دانشجویان تحصیلات تکمیلی.

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه فردوسی مشهد؛ royapourhaji@gmail.com

۲. دانشیار گروه آموزشی مطالعات برنامه درسی و آموزش دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)؛ bmahram@um.ac.ir

۳. دانشیار گروه آموزشی روانشناسی مشاوره و تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد؛ kareshki@um.ac.ir

۴. دانشیار گروه آموزشی مبانی تعلیم و تربیت دانشگاه فردوسی مشهد؛ tjavidi@um.ac.ir

مقدمه

در حالی که تربیت نیروی انسانی متخصص، کارآمد، متعهد و پایبند به ارزش‌های بنیادین جامعه از کارکردهای نظام آموزش و پرورش هر کشوری محسوب می‌شود (امیری، خامسان و آیتی، ۱۳۹۰)؛ تربیت پژوهشگرانی توانا در امور پژوهشی را می‌توان در زمره کارکردهای آموزش عالی هر کشور تلقی نمود که زمینه رشد و توسعه فعالیت‌های پژوهشی را محقق می‌سازد (امین بیدختی و زارع، ۱۳۸۹). پژوهش دانشجویان تحصیلات تکمیلی نقش مهمی در نظام آموزشی دانشگاه ایفا می‌نماید (Latimer, 2005)؛ و میزان درخور توجهی از پژوهش‌ها به این گروه از پژوهشگران اختصاص داشته است (بهمن‌آبادی، جاویدی کلاته جعفرآبادی و شعبانی ورکی، ۱۳۹۳). یکی از اصول مهم مورد نیاز برای پژوهشگران رعایت اصول اخلاق در پژوهش است (برسلانی، ۱۳۹۲). اخلاق دانشی است که از اصول و ارزش‌ها صحبت می‌کند؛ ارزش‌هایی که ناظر به رفتار و صفات ارادی مردمان و تمایز آنها از حیث خوبی و بدی، شایستگی و ناشایستگی، نیکویی و زشتی و بایستگی و نبایستگی هستند. اخلاق پژوهشی نیز به مبادی اخلاقی افعال می‌پردازد، رویکردی که ریشه آن به ارسطو و کتاب مشهور اخلاق او - اخلاق نیکوماخوس - برمی‌گردد، که گوهر فعل اخلاقی را، رفتار عقلانی متعهد به خیر جمعی می‌داند (ساکي، ۱۳۹۰). اخلاق پژوهش به مطالعه درستی‌ها و نادرستی‌ها در روند پژوهش می‌پردازد (Chervenak, Chervenak & Mc Cullugh, 2009). اخلاق پژوهش راهنمایی را برای مسئولیت‌های پژوهشی فراهم می‌کند و به محققان و دانشمندان کمک می‌کند تا پژوهش را با استانداردهای حرفه‌ای قابل قبولی هدایت کنند (والنس، ۲۰۰۴؛ به نقل از مطلبی‌فرد، نوه ابراهیم، محسن‌زاده، ۱۳۹۰). وجود اخلاق در آموزش عالی باعث رشد تعالی و بالندگی کشور می‌شود (مطلبی‌فرد، نوه ابراهیم و محسن‌زاده، ۱۳۹۰)؛ بنابراین انتظار می‌رود تا در دانشگاه که تولید علم یکی از رسالت‌های اصلی آن است، پایبندی به اخلاق پژوهشی سرلوحه فعالیت‌های پژوهشی فعالان این حوزه قرار گیرد (داوودزاده، ۱۳۹۲). با وجود اهمیت اخلاق در پژوهش، نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه حاکی از نبود رعایت اصول اخلاقی از سوی پژوهشگران بوده است؛ چنانکه پژوهش افرادی همچون زمانی، عظیمی و سلیمانی (۱۳۹۲)؛ بهمن‌آبادی (۱۳۹۱)؛ فعلی، بیگلری و پزشکی‌راد (۱۳۹۱)؛ که باهدف بررسی میزان رعایت اخلاق در پژوهش صورت گرفته است، نشان‌دهنده نبود رعایت ضوابط اخلاقی در پژوهش‌ها بوده است. نظر به نامطلوب بودن «رعایت اخلاق پژوهش» در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی ایران، مشخص نمودن عواملی که وضعیت نامطلوب اخلاقی در پژوهش را پدید می‌آورند؛ ضروری به نظر می‌رسد. عوامل بسیاری بر رعایت اخلاق پژوهش در بین دانشجویان تأثیر می‌گذارد که بر اساس بررسی مبانی نظری و مطالعات پیشین شاید

بتوان در یک دسته‌بندی، عوامل ارتکاب سوء رفتارهای پژوهشی را به ترتیب شامل عوامل فردی، عوامل محیطی تعیین کرد.

بر اساس مطالعات و بنیان نظری موجود؛ نبود دانش کافی (لشکر بلوکی، ۱۳۸۷)، سرشت و شخصیت محققان (کیانی، نوابی‌نژاد و احمدی، ۱۳۸۷) و (Fisher & Zigmond, 2011) رویکرد مدرک‌گرایی، مشکلات اقتصادی، محدودیت‌های زمانی، تأثیرپذیری از محیط و اطرافیان در انجام نادرست پژوهش‌ها (لطفی، ۱۳۹۴) را می‌توان در زمره عوامل فردی مؤثر بر اخلاق پژوهش نام برد. از عوامل محیطی می‌توان به کم‌توجهی دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی به آموزش شیوه صحیح نگارش و پژوهش علمی (Berlink, 2011؛ رجب‌زاده عصارها، ۱۳۹۱)، فشارهای محیطی برای انتشار مقاله و انجام پژوهش (اسلامی اردکانی، ۱۳۹۰ ب؛ موسوی دوست و فنودی، ۱۳۸۹؛ رجب‌زاده عصارها، ۱۳۹۱؛ متقی دادگر و احمدلو، ۱۳۹۰)، افزایش کمی انتشارات در جهت ترفیع (فرامرزقرا ملکی و نوچه فلاح، ۱۳۸۶: ۶۴)؛ به وجود آوردن جو رقابتی در بین دانشگاهیان، کمیت‌گرایی و سیاست‌های کمیت‌گرا در ارزیابی دانشجویان (لطفی، ۱۳۹۴)؛ و... اشاره نمود. با توجه به بافت دینی و ارزشی افراد در کشور ما، دین و باورهای دینی (اوجاقی، ۱۳۸۶) و پارسایی (شریفی، ۱۳۸۸) را می‌توان به‌عنوان عامل مهمی در رعایت ملاحظات اخلاقی در پژوهش دانست. نگرش‌ها نیز در زمینه‌سازی و شکل‌دهی به رفتارها و ایجاد انگیزش تأثیر جدی دارند، از این رو می‌توان نتیجه گرفت که رفتار اخلاقی پژوهشگر می‌تواند تحت تأثیر نگرش وی باشد (آذربایجانی، ۱۳۸۳). همچنین عاملی مانند برنامه درسی پنهان نیز مهم به نظر می‌رسد. برنامه درسی پنهان در واقع اشاره به جوی دارد که می‌تواند بیشترین تأثیر را بر روی عواطف و باورهای دانشجویان داشته باشد (Skelton, 2005) تکوین فنی برنامه درسی پنهان با شناخت عوامل مؤثر بر رعایت جنبه‌های اخلاقی، می‌تواند با چینی‌سازی ماهرانه و دقیق، شرایط عاطفی و محیط اجتماعی را برای تربیت فارغ‌التحصیلانی متخلق به اخلاق علمی مساعد نماید. به‌زعم شعبانی ورکی (۱۳۸۷) نگاه پژوهشگر به جهان هستی و هستی‌شناسی نقش زیربنایی مفروضه‌های معرفت‌شناسی بوده و مفروضه‌های معرفت‌شناسی در شکل‌دهی روش‌شناسی پژوهشگر به‌عنوان عامل اساسی محسوب می‌شوند؛ از این رو، برخی از پژوهشگران تربیتی بر مبنای مفروضه‌های خود برای درک حقیقت، به پدیده‌های تربیتی مبتنی بر جنبه‌های ابعاد علمی و برخی دیگر بر ابعاد ذهنی آن توجه می‌کنند که این جهان‌بینی و نوع معرفت‌شناسی است که می‌تواند زیربنای رفتارهای بعدی در گروه‌های مختلف باشد و این موضوع است که می‌تواند سهم هرکدام از عوامل مؤثر بر اخلاق پژوهش را تحت تأثیر قرار داده و بر اساس جهان‌بینی متفاوت؛ نقش این عوامل را به صورت‌های گوناگون مؤثر نماید (برسلانی، ۱۳۹۲). رعایت اخلاق پژوهش توسط

پژوهشگران مختلف به ویژه دانشجویان در دانشگاه و تأثیر اخلاق پژوهش بر مقاله‌ها و تولید علم در کشور و نیز تأثیر بر سرنوشت جامعه؛ اهمیت موضوع اخلاق پژوهش و شناسایی عوامل مؤثر بر آنرا دوچندان می‌نماید. از آنجا که دانشجویان گردانندگان آتی عرصه‌های مختلف علمی و پژوهشی بوده و توسعه کشور و روند رشد علمی آن به اخلاق حرفه‌ای این دانشجویان وابسته است (فهودی زاده، ۱۳۹۱)؛ عوامل مختلفی بر رعایت اخلاق پژوهش مؤثر است که درک درست از عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهشی موجب برنامه‌ریزی صحیح‌تر، منسجم‌تر و توسعه سیاست‌های اخلاقی باهدف کاهش بد اخلاقی‌های پژوهشی در بین دانشجویان خواهد شد (Koh, Scally & Woodliff, 2011) پس باید به شناخت علل، دلایل شکل‌گیری رفتار غیر اخلاقی، تبیین و مشخص کردن سهم هر کدام از عواملی که می‌تواند رعایت اخلاق پژوهشی را تحت تأثیر خود قرار داده و تاکنون در پژوهش‌های کشور ما به بررسی و شناخت آن توجه زیادی نشده است، در زمینه تولید علم نائل گردید. با بررسی اخلاق پژوهش در دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن و تبیین سهم هر کدام از این عوامل است که می‌توان در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های نهادهای آموزشی و پژوهشی کشور به طور کلان و به صورت بخشی و در تناسب با قلمروهای دانشی - موضوعی مؤثر واقع شد. همچنین نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند در اختیار مدیریت پژوهشی دانشگاه‌های کشور قرار بگیرد تا با آگاهی از میزان رعایت اخلاق در انجام پژوهش‌ها و شناسایی عوامل اثرگذار بر عمل به اصول اخلاقی پژوهش؛ به اتخاذ تدابیری در جهت نظارت اخلاقی بیشتر بر انجام پژوهش‌های دانشجویان تحصیلات تکمیلی همت گماشته و اعتبار علمی پژوهش‌های دانشگاهی را افزایش دهد. از این رو مطالعه حاضر با هدف تبیین عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش دانشجویان و مقایسه سهم آنها در گروه‌های مختلف آموزشی (فنی مهندسی، علوم پایه، علوم انسانی و علوم دامی - کشاورزی) دانشگاه فردوسی مشهد انجام شد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر، در زمره تحقیقات کمی و از نوع روش همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش، کلیه دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی و اعم از دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه فردوسی مشهد بود که در نیم سال تحصیلی اول ۹۵-۱۳۹۴ به تحصیل اشتغال داشتند. بر اساس گزارش مرکز آمار دانشگاه فردوسی مشهد؛ تعداد جامعه برابر با ۹۲۳۹ نفر بود. به منظور تعیین حجم نمونه، ابتدا مطالعه‌ای مقدماتی درباره سنی نفر از افراد جامعه و به روش نمونه‌گیری در دسترس انجام و سپس با تعیین حجم نمونه از طریق فرمول متناسب با مطالعات توصیفی-همبستگی و به منظور اجرای نهایی؛ ۴۰۰ نفر به صورت سهمیه‌ای

و بر اساس سهمیه بندی بر مبنای متغیرهای دانشکده محل تحصیل، مقطع تحصیلی و جنسیت انتخاب شدند. جهت سنجش میزان رعایت اخلاق پژوهش و عوامل مؤثر بر آن؛ از دو پرسشنامه بهره گیری شد: نخست پرسش نامه ۲۵ سؤالی محقق ساخته ای بر اساس مبانی نظری و الگوی مفهومی حاکم بر پرسشنامه سیلور (امین خندقی و پاک مهر، ۱۳۹۱) برای سنجش میزان رعایت اخلاق پژوهش تدوین شد. اساس شکل دهی این پرسشنامه مبتنی بر نه مؤلفه ای بود که در آن مطالعه به عنوان مؤلفه های اخلاق پژوهش در نظر گرفته شده و در جدول (۱) مورد اشاره قرار گرفته اند. نمره دهی به هر عبارت در بازه نمره گذاری ۱ تا ۴ امکان پذیر بود و با هدف افزایش دقت افراد پاسخ دهنده؛ نمره گذاری برخی از سؤالات معکوس بود. برای تبیین سهم عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش نیز از پرسشنامه ای مشتمل بر ۳۷ عبارت استفاده شد که با اتکا بر مبانی نظری و مطالعات پیشین و به صورت پژوهشگر ساخته تدوین گردید. در این راستا، مهم ترین منبع مورد بهره گیری، پژوهش لطفی (۱۳۹۴) بود که با روش پدیدارشناسی، مؤلفه های باور دینی، شخصیت، ناآگاهی از موازین اخلاقی، محدودیت زمانی (مدت زمان اندک برای انجام پایان نامه) و فشار محیطی را به عنوان مهم ترین عوامل اثرگذار بر رعایت نکردن اخلاق پژوهش گزارش نموده بود. در این پرسشنامه نیز نمره دهی به هر عبارت در بازه نمره گذاری ۱ تا ۴ بود و نمره گذاری برخی عبارت ها نیز به صورت معکوس انجام می شد. پایایی پرسشنامه میزان رعایت اخلاق پژوهشی از طریق همسانی درونی و به شیوه آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۲ و پایایی پرسشنامه تبیین عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش با همین شیوه برابر با ۰/۸۶ محاسبه گردید. روایی هر دو پرسشنامه از طریق داوری تخصصی^۱ و همسانی درونی^۲ به عنوان نوعی از روش های مطالعه روایی سازه^۳ مورد تأیید قرار گرفت. داده های جمع آوری شده به کمک آزمون های همبستگی، رگرسیون چند گانه به شیوه کدگذاری تصنعی و تحلیل واریانس یک راهه و از طریق نرم افزار آماری اس پی اس اس^۴ تحلیل شد.

یافته ها

بر اساس پرسشنامه های اجرا شده اخلاق پژوهش، نمره کل این سازه و زیر مؤلفه های آن در جدول ۱ ارائه شده است.

-
1. Professional Judgment
  2. Internal Consistency
  3. Construct Validity
  4. SPSS

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی رعایت اخلاق پژوهش میان کل دانشجویان

شاخص‌ها						متغیرها
میانگین	انحراف معیار	تعداد سوالات	ارزش سوالات	حداقل	حداکثر	
۷۶/۴۸	۴/۴۰	۲۵	۱ تا ۴	۶۳	۸۸	نمره کل رعایت اخلاق پژوهش
۱۸/۸۷	۱/۴۴	۳	۱ تا ۴	۱۳	۲۴	جعل و تحریف داده‌ها
۶/۱۴	۰/۸۷	۳	۱ تا ۴	۲	۸	سرقت علمی
۱۴/۶۱	۱/۴۷	۳	۱ تا ۴	۱۰	۱۸	سلامت و آسایش آزمودنی
۲/۷۱	۰/۶۷	۳	۱ تا ۴	۲	۴	رازداری
۱۲/۳۴	۱/۴۹	۳	۱ تا ۴	۸	۱۶	حفظ حریم شخصی
۵/۷۹	۰/۷۳	۳	۱ تا ۴	۴	۸	رضایت آگاهانه و آزادی
۳/۳۶	۰/۴۹	۲	۱ تا ۴	۲	۴	روشنگری آغازین
۶/۵۴	۰/۷۶	۳	۱ تا ۴	۴	۸	مسئولیت پژوهشگر
۶/۰۸	۰/۷۸	۲	۱ تا ۴	۳	۸	پایبندی به عنصر زمان

یافته‌های توصیفی جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که میانگین و انحراف معیار نمره کل مقیاس رعایت اخلاق پژوهش برای کل دانشجویان مورد مطالعه به ترتیب ۷۶/۴۸ و ۴/۴۰ است. با توجه به جدول ۱، در خرده مقیاس‌های متغیر اخلاق پژوهش نیز بیشترین میانگین نمرات (۱۸/۸۷) مربوط به خرده مقیاس جعل و تحریف داده‌ها و کمترین میانگین نمرات (۲/۷۱) نیز مربوط به خرده مقیاس رازداری است. جدول ۲ توصیف‌کننده نمره میزان رعایت اخلاق پژوهش در گروه‌های مختلف تحصیلی است.

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی میزان رعایت اخلاق پژوهش در گروه‌های تحصیلی

نمره حداکثر	نمره حداقل	انحراف معیار	میانگین	تعداد	گروه
۸۶	۶۵	۴/۴۸	۷۵/۰۰	۱۰۲	فنی مهندسی
۸۶	۶۸	۳/۶۸	۷۷/۲۷	۱۰۰	علوم پایه
۸۹	۶۷	۴/۳۳	۷۶/۰۶	۹۹	علوم انسانی
۸۶	۶۳	۴/۸۵	۷۷/۵۹	۹۹	علوم دام و کشاورزی

با توجه به جدول شماره ۲، میانگین نمره میزان رعایت اخلاق پژوهش در میان دانشجویان علوم کشاورزی با اختلاف ناچیز از بالاترین ارزش برخوردار است. جدول ۳ به توصیف و ارائه شاخص‌های آماری مؤلفه‌های بررسی شده به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های رعایت اخلاق پژوهش پرداخته است.

جدول ۳. توصیف مؤلفه‌های مورد بررسی برای پیش‌بینی اخلاق پژوهشی

متغیرها	شاخص‌ها		
	میانگین	انحراف معیار	نمره حداقل
باورهای دینی	۴۵/۳۹	۳/۰۱	۳۸
شخصیت و نگرش محقق	۲۴/۳۴	۲/۱۷	۱۹
ناآگاهی از موازین اخلاقی	۱۶/۴۹	۱/۸۷	۱۱
محدودیت زمانی	۱۵/۲۶	۱/۳۹	۱۱
فشارهای محیطی	۱۶/۷۲	۱/۸۳	۱۱

یافته‌های توصیفی جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که در خرده مقیاس‌های متغیر سهم عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش، بیشترین میانگین نمرات (۴۵/۳۹) مربوط به خرده مقیاس باورهای دینی و کمترین میانگین نمرات (۱۵/۲۶) نیز مربوط به خرده مقیاس محدودیت زمانی است.

سؤال اول: سهم هر کدام از عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش دانشجویان به چه میزان است؟
 به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات و آزمون سؤالات پژوهش، نرمال بودن توزیع داده‌ها توسط آزمون کالموگروف - اسمیرنوف بررسی شد. بر این اساس، ارزش این آزمون (K-S) برابر با ۱/۳۰۶ و سطح معناداری برابر با ۰/۰۶ مشاهده شد ($p > 0.05$) و توزیع نمره میزان رعایت اخلاق پژوهش به صورت نرمال فرض گردید. همچنین مفروضه‌های هم خطی بودن متغیرها و استقلال خطاها مورد بررسی قرار گرفت که نتایج نشان‌دهنده شاخص تحمل (تولرنس) بزرگ‌تر از ۰/۱۰ برای تمامی متغیرهای پیش‌بین و شاخص تورش واریانس برای تمامی متغیرهای پیش‌بین، کوچک‌تر از ۱۰ بود. مقدار شاخص دوربین - واتسون که به منظور بررسی مفروضه استقلال خطاها اجرا شد، برابر با ۱/۱۰۱ بود. زمانی که شاخص تحمل بزرگ‌تر از ۰/۱۰، شاخص تورش واریانس کوچک‌تر از ($VIF < 10$) و مقدار آزمون دوربین - واتسون کوچک‌تر از چهار باشد ($Durbin < 4$)

(Watson)؛ می توان گفت که از مفروضه های رگرسیون تخطی صورت نگرفته است (شیولسون، ۱۳۸۴؛ زارع، طالبی و صیف، ۱۳۸۹).

جدول ۴. نتایج آزمون رگرسیون چندگانه عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
پیش بین	۳۴۱/۶۰۱	۵	۶۸/۳۲۰	۳/۶۴۳	۰/۰۰۴
باقی مانده	۷۳۸۸/۲۳۹	۳۹۵	۱۸/۷۵۲		
کل	۷۷۲۹/۸۴۰	۴۰۰			

بر اساس نتایج این آزمون، قابلیت پیش بینی برای متغیرهای مورد بررسی معنادار شد ($p=0/004$). نتایج نشان داد که مجذور ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۰۴ است که این مقدار بیانگر آن است که متغیرهای باورهای دینی، شخصیت و نگرش محقق، ناآگاهی از موازین و کدهای اخلاقی، محدودیت زمانی، و فشارهای محیطی؛ می توانند ۴ درصد از تغییرات متغیر ملاک، یعنی رعایت اخلاق پژوهش را تبیین کنند. نتایج حاصل از آزمون رگرسیون چندگانه، اثرات ترکیبی متغیرهای پیش بین بر متغیر ملاک را مورد بررسی قرار می دهد؛ بر این اساس و باهدف بررسی قابلیت پیش بینی برای هر یک از متغیرهای مورد بررسی، ضرایب رگرسیون و سطح معناداری هر یک از آنها در جدول ۵ گزارش شده است.

جدول ۵. ضرایب رگرسیون استاندارد شده برای پیش بینی رعایت اخلاق پژوهش از طریق باورهای دینی، شخصیت و نگرش محقق، ناآگاهی از موازین و کدهای اخلاقی، محدودیت زمانی، فشارهای محیطی

متغیرهای پیش بین	B	خطای انحراف استاندارد	ضرایب رگرسیون (β)	T	سطح معناداری
عدد ثابت	۷۱/۰۲۴	۵/۳۸۴		۱۳/۱۹۳	۰/۰۰۰
باورهای دینی	۰/۰۷۹	۰/۰۷۵	۰/۰۵۴	۱/۰۵۲	۰/۲۹۴
شخصیت و نگرش محقق	۰/۱۴۷	۰/۱۰۱	۰/۰۷۳	۱/۴۵۱	۰/۱۴۸
ناآگاهی از موازین اخلاقی	-۰/۱۱۹	۰/۱۲۳	-۰/۰۵۱	-۰/۹۷۲	۰/۳۳۲
محدودیت زمانی	۰/۳۳۲	۰/۱۵۹	۰/۱۰۵	۲/۰۸۲	۰/۰۳۸
فشارهای محیطی	-۰/۲۸۸	۰/۱۲۶	-۰/۱۲۰	۲/۰۲۷	۰/۰۲۳

ضرایب رگرسیون استاندارد شده نشان می‌دهند که از بین متغیرهای پیش‌بین مذکور، محدودیت زمانی ($t=-2.082, p<0/05$) و فشارهای محیطی ($t=2.027, p<0/05$) می‌تواند پیش‌بین رعایت اخلاق پژوهش باشد؛ ولی متغیرهای باورهای دینی ($t=0.052, p>0/05$) شخصیت و نگرش محقق ($t=1.451, p>0/05$) و ناآگاهی از موازین و کدهای اخلاقی ($t=-0.972, p>0.05$) قابلیت پیش‌بینی رعایت اخلاق پژوهش را به طور معناداری ندارند.

سؤال دوم) آیا بین سهم عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش در بین دانشجویان گروه‌های مختلف دانشگاه تفاوتی وجود دارد یا خیر؟

به منظور بررسی اینکه آیا سهم عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش در بین گروه‌های آموزشی مختلف در دانشگاه، تفاوتی معنی‌داری وجود دارد، از رگرسیون چندگانه با روش کدگذاری تصنعی استفاده شد. ابتدا با استفاده از آزمون t استیودنت به بررسی تفاوت رعایت اخلاق در بین گروه‌های آموزشی که با کدگذاری (۰ و ۱) تعیین شدند؛ پرداخته شد و سپس به بررسی سهم عوامل در گروه‌های موردنظر و تفاوت آنها مبادرت گردید. به منظور آزمون نرمال بودن داده‌ها و با هدف بررسی مفروضه‌های آزمون پارامتریک، از آزمون کالموگروف-اسمیرنوف استفاده شد که برای تمامی متغیرهای باورهای دینی، شخصیت و نگرش محقق، ناآگاهی از موازین و کدهای اخلاقی، محدودیت زمانی، و فشارهای محیطی؛ ارزش سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ مشاهده شد و بنابراین تخطی از توزیع نرمال داشتن متغیر، رد شده و مفروضه استفاده از آمار پارامتریک تأیید گردید. یافته‌ها نشان داد که در گروه فنی مهندسی از بین عوامل مؤثر عامل باورهای دینی ($p<0/05$)، ناآگاهی از موازین و کدهای اخلاقی ($p<0/05$) و فشارهای محیطی ($p<0/05$) در این گروه به گونه‌ای معنادار نسبت به سایر عوامل مؤثرتر است. در گروه علوم پایه، عامل باورهای دینی ($p<0/05$) و فشارهای محیطی ($p<0/05$) به گونه‌ای معنادار نسبت به سایر عوامل مؤثرتر است و در گروه علوم انسانی، عامل باورهای دینی ($p<0/05$)، ناآگاهی از موازین و کدهای اخلاقی ($p<0/05$) و محدودیت زمانی ($p<0/05$) در این گروه به گونه‌ای معنادار نسبت به سایر عوامل مؤثرتر بود. در گروه علوم دامی و کشاورزی، سهم عوامل مؤثر با سایر گروه‌ها تفاوتی ملاحظه نشد. جهت بررسی تعامل گروه‌های چهارگانه مورد بررسی با عواملی که تأثیر بیشتری در هر گروه داشتند از شیوه کدگذاری تصنعی (۰ و ۱) بهره گرفته شد که نتایج نشان داد که تأثیر باورهای دینی ($t=5.941, p<0/05$) و ناآگاهی از موازین و کدهای اخلاقی ($t=2.697, p<0/05$) به طور معناداری در گروه فنی مهندسی نسبت به سایر گروه‌ها بیشتر است و عامل محدودیت زمانی برای تمامی گروه‌های چهارگانه مورد بررسی، سهم مؤثری دارد.

برای پاسخگویی به سهم هر کدام از عوامل مؤثر بر میزان رعایت اخلاق پژوهش در بین گروه‌های مختلف آموزشی؛ از آزمون رگرسیون چندگانه با کدگذاری تصنعی و به روش back ward استفاده شد.

جدول ۶. نتایج آزمون رگرسیون چندگانه سهم عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهش در گروه‌های آموزشی

مدل	منبع تغییرات	مجموع مجدورات	درجه آزادی	میانگین مجدورات	F	سطح معناداری
۱.	پیش‌بین	۱۳۰۳/۳۹۱	۸	۱۶۲/۹۲۴	۹/۹۱۳	۰/۰۰۰
	باقی‌مانده	۶۴۲۹/۴۴۹	۳۹۲	۱۶/۴۳۶		
	کل	۷۷۲۹/۸۴۰	۴۰۰			

بعد از اینکه متغیرهایی مثل (باورهای دینی، نگرش محقق، ناآگاهی از کدهای اخلاقی، فشارهای محیطی و محدودیت‌های زمانی) به صورت متغیر پیش‌بین و متغیر اخلاق پژوهش در بین زیرگروه‌های مختلف آموزشی به صورت متغیر ملاک مورد آزمون قرار گرفتند و چنانکه در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود، قابلیت پیش‌بینی برای متغیرهای مورد بررسی معنادار شده است ($p < 0/001$). همچنین نتایج نشان می‌دهد که مجدور ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۱۵ است. این مقدار بیانگر آن است که متغیرهای باورهای دینی، شخصیت و نگرش محقق، ناآگاهی از موازین و کدهای اخلاقی، محدودیت زمانی، فشارهای محیطی و تعامل گروه‌های آموزشی با سهم عوامل می‌توانند ۱۵ درصد از تغییرات متغیر ملاک، یعنی رعایت اخلاق پژوهش را تبیین کنند که نشان‌دهنده تعامل معنادار و متوسطی است.

سؤال فرعی: آیا در رعایت اخلاق پژوهش در میان دانشجویان گروه‌های فنی مهندسی، علوم پایه، علوم انسانی علوم دامی - کشاورزی دانشگاه تفاوتی وجود دارد؟

برای پاسخگویی به این سؤال از آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه استفاده شد. نتایج آزمون نشان داد که میان میزان رعایت اخلاق پژوهش در گروه‌های چهارگانه مورد بررسی تفاوت معناداری وجود دارد ($F = 7.628$ و $P < 0.001$). برای پی بردن به اینکه تفاوت بین چه گروه‌هایی است از آزمون تعقیبی (توکی) استفاده شد. نتایج نشان داد که میانگین نمره رعایت اخلاق پژوهش در دانشجویان گروه فنی مهندسی کمتر از گروه‌های علوم پایه و علوم دامی - کشاورزی است ($p < 0/05$)؛ اما میان گروه‌های فنی مهندسی و علوم انسانی تفاوت معناداری وجود ندارد ($p > 0/05$). میان میزان رعایت اخلاق پژوهش در گروه‌های علوم پایه، علوم انسانی و علوم دامی - کشاورزی نیز تفاوت معناداری وجود نداشته است.

بحث و نتیجه گیری

با وجود اینکه زیر پا گذاشتن اخلاق علمی توسط دانشمند و پژوهنده، به صورت فردی انجام می شود ولی این سوء رفتارهای علمی در بستر و چارچوب شرایط تربیتی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی معینی اتفاق می افتد نه در خلأ (توکل و ناصری راد، ۱۳۸۸). گسترش فرهنگ صحیح پژوهش و آشنایی دانشجویان با پژوهش و اصول آن، راهی مؤثر در گرایش آنها به روش صحیح پژوهش است و یکی از رسالت های دانشگاه فرهنگ سازی در این زمینه است و دانشگاه از این طریق می تواند از موارد غیر اخلاقی که در بین دانشجویان رخ می دهد، جلوگیری کند (لطفی، ۱۳۹۴). دانشجو به عنوان عنصر اصلی تحقیق محسوب می شود و رفتار منفی آنها در حوزه اخلاق پژوهش از عوامل متعددی نشأت می گیرد. برخی از این عوامل بیرونی و برخی عوامل درونی و مربوط به شخصیت خود فرد است. عوامل بیرونی همچون کمبود زمان، فشارهای مالی و اقتصادی، اجبار دانشجویان به ارائه مقالات علمی و همکاری نکردن استادان در فرآیند کار دانشجو و... و عوامل درونی همچون ناآگاهی دانشجویان از موازین و قواعد اخلاق پژوهش، راحت طلبی و دستیابی سریع به نتیجه از طریق داده سازی، مدرک گرایی عواملی است که فرد را به نبود رعایت اخلاق سوق می دهد. بخشی از اخلاق پژوهشگری مربوط به خصوصیات و ارزش های درونی پژوهشگران و برخی مربوط به فضایی است که دانشجو به عنوان یک پژوهشگر در آن تربیت می شود. دانشجو تحت تأثیر محیطی که در آن به فعالیت می پردازد و ویژگی های شخصیتی اش به مواجهه با اخلاق می پردازد. با بررسی مطالعات انجام شده قبلی، متغیرهایی که به صورت احتمالی نقش پیش بینی کننده برای رعایت اخلاق پژوهشی در پژوهش را داشته اند، شناسایی شده که مهم ترین این عوامل آنها باورهای دینی، شخصیت و نگرش محقق، ناآگاهی از موازین و قواعد اخلاقی، محدودیت های زمانی و فشارهای محیطی بودند. نتایج مبین آن بود که از بین این عوامل مؤثر، محدودیت زمانی و فشارهای محیطی بیشترین سهم را در میزان رعایت اخلاق پژوهش داشتند. نتایج پژوهش در خصوص تأثیر متغیرهای محدودیت زمانی و فشارهای محیطی در رعایت اخلاق پژوهش با نتایج پژوهش لطفی (۱۳۹۴)، اجاقی، کیوان آرا، چشمه سهرابی و پایی (۱۳۹۰)، ازرا^۱ و گالمنوگلو^۲ (۲۰۱۰؛ به نقل از بهمن آبادی، ۱۳۹۱)، همسو است. نتایج این پژوهش ها نشان داد که عامل زمان عاملی است که در برنامه ریزی های ناصحیح آشکار می شود و پژوهشگر به دلیل کمبود زمان مجبور به استفاده از راه های غیراصولی می شود (اجاقی و همکاران، ۱۳۹۰). کم کاری و سطحی نگری در انجام پژوهش که

1. Esra, E.

2. Gokmenoglu, T

عموماً باهدف زود تمام شدن و دفاع کردن پایان‌نامه‌های دانشجویان و کپی کردن مطالب از منابع و بی‌توجهی به استناددهی صحیح است؛ می‌تواند ناشی از محدودیت زمانی باشد. محدودیت زمانی دانشجویان تحصیلات تکمیلی برای انجام پایان‌نامه و گزارش‌نویسی آن ممکن است باعث نبود گزارش صحیح در ارائه نتایج شود. به طور خلاصه دلایلی باعث تأثیر محدودیت زمانی بر نبود رعایت اخلاق پژوهش از سوی دانشجویان می‌شود، شامل: (۱) بازه زمانی تعیین شده برای دفاع از پایان‌نامه و رساله تحصیلی، (۲) نداشتن تسلط علمی دانشجو در انتخاب موضوع پایان‌نامه، (۳) نگرانی جهت پیدا کردن شغل آینده و از دست دادن شرایط استخدامی است. از طرفی تأثیر وجود فشارهای محیطی بر نبود رعایت اخلاق در پژوهش با نتایج پژوهش، اجاقی و همکاران (۱۳۹۰)، ادیب، فتحی آذر و مولاتقلقچی (۱۳۹۴) که به تأثیر عامل فشار محیط کار در نبود رعایت اخلاق پژوهش از سوی دانشجویان تأکید شده است، همسو است. فشارهای محیطی شامل: (۱) جو رقابتی بین دانشجویان برای افزایش رزومه کاری؛ (۲) مسائل و مشکلات مالی و اقتصادی مربوط به هزینه‌های سنوات تحصیلی و اجاره‌بها که برای دانشجویان ساکن در خوابگاه فشارهای اقتصادی و رقابتی در زمینه دانشگاه می‌تواند بر طبق بررسی‌های (Clark & Walker, 2011) به شتاب‌زدگی در انتشار یافته‌ها و نتایج آسیب‌زای ناخواسته منجر شود؛ (۳) تأثیر و نقش استادان بر رفتار دانشجویان است؛ استادان همواره مهم‌ترین رکن اساسی تعلیم و تربیت در دانشگاه هستند. در مقایسه‌ای که بین یافته‌های پژوهشی پژوهش‌های مختلف، صورت گرفت، این یافته‌ها نشان دادند که استاد راهنما نقش کلیدی در عملکرد دانشجویان دارد و ویژگی‌هایی همچون نداشتن تعهد و نظارت نکردن استاد راهنما بر فرآیند پژوهش می‌تواند دانشجو را به انجام رفتارهای سوء پژوهشی مانند داده‌سازی و کپی‌برداری سوق دهد (لطفی، ۱۳۹۴). پژوهش در حوزه‌های مختلف بشری نظیر علوم تجربی، فنی مهندسی و علوم انسانی چنان گسترده و عمقی یافته که بر رفتارهای فردی و نهادهای اجتماعی تأثیر می‌گذارد (خداپرست، عبدالله‌زاده، و راسخ، ۱۳۸۶). بنابراین نتایج بررسی تعامل این عوامل با زیرگروه‌های مختلف تحصیلی و رعایت در مؤلفه‌ها هر زیرگروه نشان داد که در گروه فنی مهندسی باورهای دینی و ناآگاهی از موازین و کدهای اخلاقی قابلیت پیش‌بینی رعایت اخلاق پژوهش را در بین دانشجویان دارد. پس‌از آن محدودیت زمانی در همه گروه‌های آموزشی سهم قابل ملاحظه‌ای در رعایت اخلاق پژوهش دارد؛ عاملی که می‌تواند نقش باورهای دینی بر رعایت اخلاق پژوهش در بین دانشجویان گروه فنی مهندسی را پررنگ نماید، تفاوت حساسیت موضوع در این رشته با سایر رشته‌هاست. سرشت و جنس کار در این حوزه که عینی‌تر و کاربردی‌تر است آنها را مجبور می‌کند که در زمینه رعایت قواعد پژوهش، درست رفتار کنند. عامل مؤثر دیگر ناآگاهی دانشجویان فنی مهندسی

بر رعایت اخلاق پژوهش است؛ که این می‌تواند ناشی از نوع نگاه و جهان‌بینی آنها باشد، به طوری که نگاه اثبات‌گرایانه و جزم‌اندیشانه استادان و دانشجویان در این رشته که معمولاً روند و مسیر مشخصی را در حین پژوهش طی می‌نمایند، ممکن است از برخی از آیین‌نامه‌ها و کدهای اخلاقی که رنگ و بوی عمیق‌تری بین دانشجویان علوم انسانی دارد، آگاهی کمتری داشته باشند که این آگاهی کمتر می‌تواند در بیشتر مواقع منجر به نبود رعایت اخلاق پژوهش از سوی آنها شود. عامل دیگری که در بین تمامی زیرگروه‌های آموزشی تأثیر بیشتری در رعایت اخلاق پژوهش دارد، محدودیت زمانی است. به این معنا که هرچقدر محدودیت زمانی دانشجویان بیشتر می‌شود، رعایت اخلاق پژوهش بین آنها کاهش پیدا می‌کند. دلایل میزان تفاوت رعایت اخلاق پژوهش بین دانشجویان مختلف می‌تواند بسیار متفاوت باشد که به طور کلی؛ یکی از این دلایل، تفاوت در سبک تفکر دانشجویان باشد. یکی از ویژگی‌های اساسی انسان آگاهی از رفتار خود و برخورداری از نیروی تفکر است. به عبارت دیگر انسان می‌تواند از رفتار خود آگاه باشد و در برخورد با مسائل و امور متفاوت از نیروی تفکر استفاده کند (شریعتمداری، ۱۳۸۲). نتایج این پژوهش با نظریه استرنبرگ و ژانگ که بیان می‌دارد سبک‌های تفکر در محیط‌های مختلف و همچنین با توجه به نوع دروس متفاوت است، همخوانی دارد و نظر آنها را تأیید می‌کند؛ بنابراین سبک‌های تفکر شکل گرفته در بین دانشجویان با یکدیگر متفاوت است و این تفاوت به فرایندی که این دانشجویان در طول تحصیل برای موفقیت طی می‌کنند، برمی‌گردد. بر اساس نظرات استرنبرگ و ژانگ (Sternberg & Zhang, 2005)، نوع دروس هم با نوع سبک تفکر در فرد رابطه دارد. بر اساس این نظریه، سبک‌های تفکر در طول زندگی تغییر می‌یابند و تابع شرایط و اوضاع محیطی فرد هستند. بیشتر تحقیقات انجام شده بر این نکته تأکید کرده‌اند که نوع دروس و رشته‌ای که افراد مطالعه می‌کنند بر سبک تفکر آنان تأثیر می‌گذارد. از طرفی اخلاقیات به صورت غیرمستقیم تأثیر مثبت و یا منفی خود را بر جای می‌گذارند و در قالب برنامه درسی پنهان غالباً از طریق تعاملات انسانی شکل می‌گیرند؛ البته در پدید آمدن برنامه درسی پنهان عواملی مانند معماری و کیفیت ساختمان دانشکده یا دانشگاه، یا همان محیط فیزیکی هم تأثیرگذار است، اما هنگامی که سخن از اخلاقیات به میان می‌آید، بیشترین تمرکز بر روابط و تعاملات انسانی است (رحیمی، شکاری و غربا، ۱۳۹۳). از دیدگاه کلبرگ^۱ برنامه درسی پنهان در انتقال ارزش‌ها مؤثرتر از برنامه درسی رسمی است. بر اساس بررسی نتایج پژوهش امین خندقی و پاک‌مهر (۱۳۹۱) بیشترین دانشجویان، از طریق آموزش غیررسمی و به واسطه ارتباط با اعضای هیأت‌علمی و استادان دانشگاهی به اصول اخلاق پژوهش، دست‌یافته‌اند. همواره استادان مهم‌ترین رکن

اساسی تعلیم و تربیت در دانشگاه هستند. استاد راهنما به عنوان عنصر مهم تربیت پژوهشگران در فضای دانشگاه محسوب می‌شود و اگر آنها خود را ملزم به رعایت اصول و ضوابط اخلاقی بدانند، دانشجویان نیز به‌طور طبیعی به رعایت اصول اخلاقی رهنمون می‌شوند و در غیر این صورت با مشاهده هرگونه رفتار مغایر با اصول اخلاقی از سوی استادان که به‌عنوان الگویی برای دانشجویان محسوب می‌شوند، دانشجویان مطابق رفتار آنان عمل می‌نمایند. بیشترین دانشجویان، از طریق آموزش غیررسمی و به‌واسطه ارتباط با اعضای هیأت علمی و استادان دانشگاهی به اصول اخلاق پژوهش، دست یافته‌اند. برخی بر این باورند که نگرش مثبت دانشجویان به اخلاق پژوهش، بیشتر تحت تأثیر برنامه‌های درسی و خود‌انگیزی دانشجویان است تا عوامل دیگر (مبشر، ابوالقاسم‌زاده، بطحایی، آرامش و لاریجانی، ۱۳۸۶)؛ بنابراین، با توجه به اینکه بحث آموزش اخلاق پژوهشی در برنامه درسی، ضرورت می‌یابد شاید بتوان گفت این امر، بعد مغفول برنامه درسی به‌خصوص در حوزه‌های مرتبط با پژوهش بوده است (امین خندقی و پاک‌مهر، ۱۳۹۱)، به‌طوری که می‌تواند به تأثیر برنامه درسی پنهان در این موارد پی برد. با توجه به این امر که مؤلفه‌های تأثیرگذار در شکل‌گیری ابعاد برنامه درسی پنهان نقش اساسی در درون‌سازی ابعاد تربیتی اخلاق حرفه‌ای و تربیت شهروندی دارد، بنابراین توجه به این امر مهم، ضروری و لازم است. باشد که با ارتقای بیش‌ازپیش اخلاق حرفه‌ای در دانشجویان، زمینه ارتقای سلامت در جامعه بیش‌ازپیش فراهم گردد. از مهم‌ترین مسائل که می‌تواند با بهره‌گیری از آن، زمینه را برای انجام رفتارهای غیراخلاقی در پژوهش سد کرد، آموزش این اصول به دانشجویان توسط دانشگاه است که برخی از دانشجویان به‌ضرورت آن در بین و به‌ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی تأکید کرده‌اند درحالی که این امر در دانشگاه خیلی کم‌رنگ است. نگاهی به وضعیت حاضر دانشگاه در ایران و تحلیل تطبیقی عملکرد فعلی آن با وضعیت ایده آل مدنظر جامعه، نشان می‌دهد که شکاف عظیمی بین «آنچه باید باشد» و «آنچه هست» وجود دارد. جریان حوادث، وقایع و کژ رفتاری‌های موجود در دانشگاه و در میان دانشگاهیان، مثل سوق یافتن وقایع دانشگاهی در راستای اهداف شرکت‌های خصوصی به دلیل برخورداری از منافع و مزایای مادی آن، تحریف دستاوردهای تحقیق، تحصیل داده‌های تحقیق از تجربیات غیرواقعی و کاذب، کار و تدریس تمام‌وقت و هم‌زمان در دانشگاه و در مراکز دیگر، تصاحب و اقتباس نامشروع و بدون ارجاع مقالات و کارهای تحقیقی دیگران در شرایط قضاوت یا داوری مقالات و طرح‌های پژوهش، چاپ کردن مقالات و نوشته‌ها به پشتوانه نفوذ اجرایی و سیاسی، قضاوت درباره تحقیق دیگران بر اساس اعتبار و عنوان نهاد یا موسسه شغلی مؤلف، خست‌گرایی علمی، نبود تشریک مساعی در طرح‌های پژوهشی و تحقیقاتی، تماماً حرمت فهم متعارف و ایمان متکی بر مفروضات آن‌را در خصوص سوگیری

هنجاری و اخلاقی دانشگاهیان خدشه دار کرده است (صفایی موحد و باوفا، ۱۳۹۲). جامعه و ساختار مناسبات اجتماعی، ممکن نیست بدون اخلاق سامان گیرد. رفتارهای حرفه‌ای اخلاق مدار در میدان‌های علمی، در تجاری‌سازی پژوهش‌های دانشگاهی، افزایش اعتماد جامعه، مؤسسات و سازمان‌ها به پژوهشگران و یافته‌های آنها نقش اساسی دارد. همچنین گسترش ارزش‌های حاکم بر رفتارهای علمی و حرفه‌ای می‌تواند موجب افزایش التزام اجتماعی استادان و دانشجویان و اعتماد بیشتر جامعه به دانشگاهیان و سلامت ارتباطات علمی و فعالیت‌های پژوهشی شود. وضعیت فعلی اخلاق و روند آن از گذشته تاکنون، نوعی دغدغه اخلاقی ایجاد می‌نماید. با استنتاج از آنچه آورده شد؛ که اخلاق در پژوهش در کشور ما از وضعیت مناسبی برخوردار نیست برای اکثر افراد مسائلی ارزش شده است که در واقع ضد ارزش هستند. برای ارتقاء علمی کشور در سطح جهانی و تولید علم می‌طلبند که پژوهش‌هایی صحیح انجام شود. زمانی که پژوهشگران اصول اخلاقی را در فعالیت‌های خود رعایت می‌کنند و دغدغه انجام دقیق و درست کار خود را دارند، می‌توان به یافته‌های چنین پژوهش‌هایی اعتماد کرد. برای دستیابی به جامعه علمی فارغ از هر گونه بی‌اخلاقی پژوهشی، تلاش و برنامه‌ریزی وسیع و همه‌جانبه لازم است و هر یک از عوامل تأثیرگذار باید نقش خود را به خوبی ایفا کنند. بر اساس یافته‌های این مطالعه، موارد زیر برای پژوهش‌های آتی قابل ارائه است:

- از آنجایی که عوامل مختلفی در رعایت اخلاق پژوهش دخالت دارند و با توجه به گستردگی این عوامل، پیشنهاد می‌شود نقش عوامل مؤثر دیگر بر رعایت اخلاق پژوهش و همچنین تأثیر عوامل بر یکدیگر، از طریق روش معادلات ساختاری توسط دیگران مورد پژوهش قرار گیرد.
- یافته‌های این پژوهش بر اساس داده‌های خود گزارش دهی به دست آمده است. پیشنهاد می‌گردد مطالعات ترکیبی یعنی پژوهش‌های کمی در کنار پژوهش‌های کیفی در خصوص نقش عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق پژوهشی و میزان تأثیر آنها صورت گیرد. چیرکو و رایان (Chirkov & Ryan, 2001) بیان می‌نمایند که هر چه یافته‌های خود گزارش دهی در کشف نیازهای روانی و ارزیابی بهزیستی افراد به ما آگاهی می‌دهند، اما این روش‌ها همراه با مشاهده رفتار و اعمال و نتایج توضیح کامل‌تری از این مفهوم و عمل آنها خواهد بود.

منابع

- امیری، محمد اصغر؛ خامسان، احمد؛ آیتی، محسن (۱۳۹۰). شرافت علمی در نظام آموزش عالی: مقایسه تطبیقی دانشگاه‌های منتخب آمریکا، بریتانیا، ایران. *فصلنامه اخلاق در علوم رفتاری*، ۶(۴)، ۳۰-۱۷. http://ethicsjournal.ir/browse.php?a_code=A-10-1-71&slc_lang=fa&sid=fa
- اجاقی، رضوان؛ کیوان آرا، محمود؛ چشمه سهرابی، مظفر؛ پای، احمد (۱۳۹۰). تحلیل آسیب شناسی تقلب و سرقت علمی بر اساس یک تحقیق کیفی. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*. ویژه نامه توسعه آموزش و ارتقای سلامت، ۱۱(۹)، ۷۳-۵۲. http://ijme.mui.ac.ir/browse.php?a_id=2017&sid=1&slc_lang=fa
- ادیب، یوسف؛ فتحی آذر، اسکندر؛ مولا قلقاچی، سمیه (۱۳۹۴). مطالعه تجربیات استادان و دانشجویان دانشگاه تبریز از توجه به اخلاق پژوهش. *راهبرد فرهنگ*، شماره (۲۹)، ۱۷۷-۱۴۹. <http://ensani.ir/fa/article/347145>
- امین بیدختی، علی اکبر؛ زارع، مریم (۱۳۸۹). اخلاق در پژوهش: مفاهیم، چالش‌ها و راهکارها. *اخلاق در آموزش عالی*، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی، (۶۳)، ۹۲-۶۲. <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/905518/>
- اسلامی اردکانی، سید حمید (۱۳۹۰ ب). درآمدی بر اخلاق پژوهش در علوم انسانی و اسلامی. *اخلاق پژوهش مبانی و مسائل*. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۷۹-۱۶۱. <http://www.ihcs.ac.ir/fa/search?query>
- اوجاقی، ناصرالدین (۱۳۸۶). دین و تأثیر آن بر رفتار اخلاقی. *ماهنامه معرفت*، ۱۶(۲)، ۳۰-۱۷. <http://ensani.ir/fa/article/69710/>
- آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۳). ضعف و قوه انگیزه در پژوهش. *پژوهش*، پیش شماره ۱، ۴۸-۳۷. <http://pajohesh.nashriyat.ir/node/78>
- امین خندقی، مقصود؛ پاک‌مهر، حمیده (۱۳۹۱). آموزش معیارهای اخلاق پژوهش: ضرورتی انکارناپذیر در برنامه درسی آموزش عالی. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، ۷(۴)، ۱۵-۱. <http://ethicsjournal.ir/article-fa.html#۶۷۴-۱>
- بهمن آبادی، سمیه؛ جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره؛ شعبانی ورکی، بختیار (۱۳۹۳). رعایت اخلاق در پژوهش در رساله‌های دکتری، مورد مطالعه: گروه علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۰. *راهبرد فرهنگ*، (۲۵)، ۱۵۲-۱۳۰. <http://ensani.ir/fa/article/333799>

برسلانی، مسیح‌الله (۱۳۹۲). بررسی نقش نیازهای خود تعیین‌گری در نگرش و انگیزش اخلاق پژوهشی دانشجویان مقطع دکتری تخصصی دانشگاه فردوسی مشهد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه فردوسی مشهد.

بهمن‌آبادی، سمیه (۱۳۹۱). بررسی میزان رعایت اخلاق در پژوهش در رساله‌های دکتری گروه‌های علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد در طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه فردوسی مشهد.

توکل، محمد؛ ناصری‌راد، محسن (۱۳۸۸). دستبرد علمی با تبیینی از جامعه‌شناسی علم. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، (۳) و (۴)، ۱۶-۱.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=133207>

خدایپرست، امیرحسین، عبدالله زاده، آزاده؛ و راسخ، محمد (۱۳۸۶). بررسی انتقادی راهنمای شش‌گانه اخلاق در پژوهش ایران. فصلنامه باروری و ناباروری، (۴)، ۳۷۹-۳۶۵.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=73795>

داوودزاده، علی (۱۳۹۲). بررسی وضعیت اخلاق پژوهشی در تدوین پایان‌نامه‌های دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه‌های صنعتی سطح تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده. دانشگاه شهید بهشتی تهران.

رجب‌زاده عصارها، امیرحسین (۱۳۹۱). نقش نرم‌افزارهای مدیریت اسناددهی در رعایت اخلاق پژوهش: مروری بر سوء رفتارهای پژوهشی، انواع و دلایل ارتکاب و راهکارهای پیشگیری. فصلنامه ره‌آورد نور، (۵۷) ۴۰-۱۶.

<http://www.rahavardnoor.ir/index.php/archive/item/35-pajooresh>

رحیمی، حمید؛ شکاری، عباس؛ غربا، مینا (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی از منظر برنامه درسی پنهان (موردپژوهش: دانشگاه کاشان). فصلنامه علمی-ترویجی اخلاق، (۱۵) ۴، ۲۰۴-۱۷۷.

<http://ensani.ir/fa/article/350192/>

زمانی، بی‌بی‌عشرت؛ عظیمی، سید امین؛ سلیمانی، نسیم (۱۳۹۲). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر سرقت علمی دانشجویان دانشگاه اصفهان. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، (۱) ۱۹، ۹۱-۱۱۰.

<http://journal.irphe.ac.ir/article-fa.html۱۸۳۲-۱>

زارع، حسین؛ طالبی، سعید؛ صیف، محمدحسین (۱۳۸۹). آمار استنباطی پیشرفته. تهران: انتشارات پیام نور.

ساکي، رضا (۱۳۹۰). اخلاق در پژوهش‌های آموزشی و مؤلفه‌های آن. *اخلاق در علوم و فناوری*، ۶ (۲)، ۴۷-۵۸.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=140136>

شعبانی ورکی، بختیار (۱۳۸۷). نقد روش‌شناسی تحقیقات تربیتی در ایران. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۲۲ (۱)، ۱۱-۴۲.

<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=55104>

شریتمداری، علی (۱۳۸۲). نقد و خلاقیت در تفکر. تهران: مرکز نشر آثار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

شریفی، امیرحسین (۱۳۸۸). اخلاق پژوهشگران: بحثی درباره نقش پارسایی در پژوهش. دو فصلنامه علمی- تخصصی پژوهش، ۱ (۲)، ۱۴۸-۱۳۳.

<http://ensani.ir/fa/article/306210/>

شیولسون، ریچارد (۱۳۸۴). *استدلال آماری در علوم رفتاری*. جلد دوم قسمت دوم، ترجمه علیرضا کیامنش. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.

صفایی موحد، سعید؛ باوفا، داوود (۱۳۹۲). عوامل شکل‌دهنده برنامه درسی پنهان در آموزش عالی ایران: یک مردم‌نگاشت خودنگاشت. دو فصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، ۷ (۴)، ۵۳-۳۰.

<http://ensani.ir/fa/article/350173/>

فعلی، سعید؛ بیگلری، نگین؛ پزشکی‌راد، غلام‌رضا (۱۳۹۱). نگرش و رفتار دانشجویان دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس در زمینه سرقت علمی. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۱۸ (۳)، ۱۵۱-۱۳۳.

<https://journal.irphe.ac.ir/article-1-1652-fa.html>

فروودی‌زاده، مارینا (۱۳۹۱). *پایبندی به اخلاق علمی در بین دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده. دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی. دانشگاه فردوسی مشهد.

فرامرزی قراملکی، احد؛ نوچه‌فلاح، رستم (۱۳۸۶). *موانع رشد اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌ها*. موسسه فرهنگی دین‌پژوهی بشرا.

کیانی، اردشیر؛ نوایی‌نژاد، شکوه؛ احمدی، خدابخش (۱۳۸۷). ویژگی‌های شخصیتی در رعایت اخلاق حرفه‌ای در مشاوران و روانشناسان. *اندیشه و رفتار در دانشگاه آزاد هنر*، ۲ (۸)، ۹۰-۷۹.

<http://ensani.ir/fa/article/219057/>

لشکر بلوکی، مجتبی (۱۳۸۷). چارچوب تدوین ارزش‌ها و اخلاق حرفه‌ای پژوهش‌های علمی و فناوری.

اخلاق در علم و فناوری، ۳(۲-۱)، ۱۱۴-۱۰۵.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=105125>

لطفی، حمیده (۱۳۹۴). رویکردی پدیدارشناسانه به اخلاق پژوهش: تجربه زیسته دانشجویان دکتری علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد منتشر نشده. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه فردوسی مشهد.

مبشر، مینا؛ ابوالقاسم‌زاده، نازآفرین؛ بطحایی، فتنه سادات؛ آرامش، کیارش؛ و لاریجانی، محمدباقر (۱۳۸۶). آگاهی، نگرش و عملکرد نسبت به رعایت اصول اخلاقی در پژوهش بر روی حیوانات آزمایشگاهی.

فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۲(۱ و ۲)، ۱۶-۷.

<http://ensani.ir/fa/article/144277/>

موسوی دوست، سارا؛ فنودی، حنا (۱۳۸۹). تخلفات و دستبردهای علمی و ادبی. فصلنامه منشأ علم، ۱(۱)، ۲۹-۲۰.

<https://www.magiran.com/paper/1137973>

متقی دادگر، امیر؛ احمدلو، علی (۱۳۹۰). اخلاق پژوهشگری در علوم اجتماعی و انسانی. نوشته شده در اخلاق پژوهش و نگارش، نرگس خالقی، تهران: نشر کتابدار.

مطلبی فرد، علیرضا؛ نوه ابراهیم، عبدالرحیم؛ محسن‌زاده، فرشاد (۱۳۹۰). بررسی و شناسایی نشانگرهای حرفه‌ای و اخلاقی در آموزش و تدریس از نقطه نظر دانشجویان کارشناسی ارشد: یک مطالعه کیفی.

فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۶(۴)، ۸-۱.

http://ethicsjournal.ir/browse.php?a_code=A-10-1-70&slc_lang=fa&sid=fa

Berlink, Roberto, G.S. (2011). The academic plagiarism and its punishments a review. *Revista Brasileira de Farmacognosia Brazilian Journal of Pharmacognosy*, 21(3), 365-372. doi: 10.1590/S0102-695X2011005000099.

Chervenak, F.A.; Chervenak, M.D.; & Mc Cullough, L.B. (2009). *Ethics of Research in Perinatal Medicine*, Seminars in Perinatology. 33: 391-396. doi: 10.1053/j.semperi.2009.07.007.

Chirkov, V. I., & Ryan, R. M. (2001). Parent and teacher autonomy-support in Russian and U.S. adolescents: Common effects on well-being and academic motivation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32 (5), 618-635.

Clark, J. & Walker, R. (2011). Research ethics in victimization studies: Widening the lens. *Violence Against Women*, 17(12), 1489-1508.

<https://doi.org/10.1177/1077801211436167>.

Fisher, B.A.; & Zigmond, M.J. (2011). Educational approaches for discouraging lagiarism. *Urdogic oncology: seminars and original Invesigation*. (Vol,29.pp:100-103).Elsvier. DOI: [10.1016/j.urolonc.2010.11.014](https://doi.org/10.1016/j.urolonc.2010.11.014)

- Koh, H.P; & Scally, G.; & Woodliff, D.R. (2011). the impact of cumulative pressure on accaning student s propensity to commit plagiarism: an experlmental approach. *Accoanting & Finance*, 51(4).985-1005.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-629X.2010.00381.x>
- Latimer, B. W. (2005). Developing multi hospital arrangements; some practical consideration. *Hospital progress*. 57(10),62-6.
- Sternberg, R; & Zhang, Li-Fang. (2005). "Styles of thinking as a basis of Differentiated instruction". *Proqueat educational journals*. 44 (3), 245-253. DOI: 10.1207/s15430421tip4403_9.
- Skelton, A. (2005). studying Hidden curriculum: Developmng a perspective in The postmodern Insights; Curriculum Studies.*Academic. Integrity Ethics Workshop*,5(2), 1-17. <https://doi.org/10.1080/14681369700200007>